

MÓDSZERTANI ANYAG

**Kommunikáció fejlesztése
a fejlesztő nevelés-oktatásban**

 Immánuel
Otthon és
Iskola

 NAGYTEMPLOM
DEBRECEN

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

SZÉCHENYI 2020

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

Debrecen Nagytemplomi Református Egyházközség Immánuel Otthona és Fejlesztő
Nevelés-Oktatást Végző Iskolája

A kiadvány az EFOP-3.1.6-16-2017-00001 „*DNRE Immánuel Otthona és Fejlesztő
Nevelés-Oktatást Végző Iskolája esélyteremtő szerepének erősítése*” projekt
keretében készült.

Szerző:

Koncz Nikoletta – Gyógypedagógus

© Koncz Nikoletta

© DNRE Immánuel Otthona és Fejlesztő Nevelés-Oktatást Végző Iskolája, 2019

Tartalom

Mentori ajánló	7
1. Szakmai alapvetések	9
2. Kommunikáció fejlesztési területei	11
Kommunikáció motoros feltételeinek kialakítása, fejlesztése - mozgásnevelés fejlesztési terület	11
Bazális kommunikáció- Mall	15
Receptív kommunikáció fejlesztése	18
Kommunikáció egyszerű, rendszerbe nem foglalt gesztusokkal és rendszerezett gesztusnyelvel	20
Kommunikáció tárgyakkal	23
Kommunikáció képekkel	25
Képcserés kommunikáció (PECS 0-3. Fázis)	27
Felhasznált és ajánlott szakirodalom	31

Mentori ajánló

A módszertani anyag alapvetése, hogy *.....mindenki képes kommunikációra, kommunikációs képességeiben legsúlyosabban sérült embereknek is vannak kommunikációs eszközei, amelyek, elégtelenségük miatt, kiegészítésre szorulnak, a megfelelő kommunikációs formát kell megtalálni hozzá.*

A szakmai anyag nagyon fontos módszertani segítséget kínál szakemberek számára abban, hogyan lehet a súlyosan-halmozottan fogyatékos tanulók gondolatait, érzéseit mások számára is érthető közléssé alakítani, az augmentatív és alternatív kommunikációs módszereket és eszközöket a napi gyakorlatban használni annak érdekében, hogy a tanulók saját életük cselekvő részesei lehessenek.

A módszertani anyag a multimodális (vagyis több elemből álló) kommunikációs forma használatára épít a különféle kommunikációs formák ajánlásával, bemutatásával, gyakorlatközeli javaslataival.

Ezek:

- A kommunikáció motoros feltételeinek kialakítása.
- Bazális kommunikáció kialakítása.
- Receptív kommunikáció fejlesztése.
- Kommunikáció fejlesztése gesztusokkal és gesztusnyelvel.
- Kommunikáció fejlesztése tárgyakkal.
- Kommunikáció fejlesztése képekkel.
- Képcsere kommunikáció.

A fejlesztés szempontjából megfogalmazott feladatok fókuszában az alábbi területek találhatók:

- A kommunikáció iránti igény felkeltése, kommunikációs kedv erősítése.
- Meglévő kommunikációs csatornák és módok feltérképezése, erősítése, bővítése, újak kialakítása.
- Önálló akaratközlés, vélemény, szükséglet, döntés kifejezésének megtanítása.
- Tetszés – nem tetszés nyilvánítására, választásra való ösztönzés.

- Pozicionálás, a kommunikációt leginkább elősegítő testhelyzet megtalálása.
- Képességekhez igazodó kommunikációs eszköz, illetve módszer megtalálása, használatának kialakítása.
- Kommunikációs eszköz, módszer használatának fejlesztése, minél szélesebb körben bevonása a mindennapi életbe.

A szakmai anyag a szakembereket a gyakorlati tapasztalatokon alapuló javaslatokkal is segíti, amelyek hasznos segítséget kínálnak a módszertan alkalmazóinak. A fejlesztési területeket részletező tartalom jelzi milyen készségeket, képességeket, kompetenciákat fejleszt az adott feladat, azt milyen módszerek, eszközök használata segíti. A specifikus szempontokkal kiegészített javaslatok további konkrét a gyakorlatba építhető segítséget ad az adaptációt végző szakemberek számára.

A kommunikáció módszertani anyaga kiváló szakmai alapot ad a fejlesztő nevelés oktatás résztvevői számára. A szerző szakmailag megalapozott, gyakorlatcentrikus, kiváló és hasznos segítséget jelentő módszertani anyagot készített a fejlesztést végző szakemberek számára.

A módszertani anyagot a Fogyatékos Személyek Esélyegyenlőségéért Közhazsnú Nonprofit KFT szakmai munkatársai mentorálták.

2019

1. Szakmai alapvetések

„Nem lehet nem kommunikálni”

(Paul Watzlawick)

Általános szempontok

- A kommunikáció jog, nem kiváltság.
- „A Fogyatékkal élő személyek jogairól szóló egyezmény” (2007. évi XCII. törvény) 2. cikke a következőképpen határozza meg a kommunikációt:
A „kommunikáció” fogalmába tartoznak a nyelvek, a kivetített szöveg, a Braille-nyomtatás, a taktilis kommunikáció, a nagyméretű betűkkel történő nyomtatás, a hozzáférhető multimédia, valamint az írott, a hangzó és az egyszerű szöveg, a felolvasás, illetőleg az augmentatív, beleértve a hozzáférhető kommunikációs és információs technológiát, a kommunikáció alternatív módzatai, eszközei és formái;
Az Egyezmény több pontjában megjelenik az augmentatív és alternatív kommunikáció és annak kiemelt szerepe a hozzáférhetőség (9. cikk), a véleménynyilvánítás és a szólás szabadsága, valamint az információhoz való hozzáférés (21.cikk) és az oktatás (24. cikk) területén.
- Mindenki képes kommunikációra, kommunikációs képességeiben legsúlyosabban sérült embernek is vannak kommunikációs eszközei, amelyek, elégtelenségük miatt, kiegészítésre szorulnak, a megfelelő kommunikációs formát kell megtalálni hozzá.
- A nevelés-oktatás folyamatában a tanuló legegyszerűbb életműködéseiben, vegetatív megnyilvánulásaiban is fontos a kommunikatív szándék felfedezése, felismerni a kommunikatív célt, tartalmat, és arra való reagálással, adekvát válasz adásával a kommunikációs jelzés megerősítése.
- A kommunikáció az emberi kapcsolatok kulcsa. Célja gondolataink, érzéseink

megosztása. Az ember szociális lény és a szociális élet alapja a kommunikáció. A kommunikáció fejlesztése és a kommunikációs módszerek és eszközök használata nem korlátozódhat az alapvető szükségleteket kielégítő tevékenységekre, a fejlesztő nevelés-oktatás időtartamára, cél azoknak minél szélesebb körű beépítése a tanulók mindennapjaiba.

- Megfelelő fizikai és szociális környezet megteremtése, természetes helyzetekben (vásárlás, rendelés stb.) történő kommunikáció fejlesztése és az ebből származó pozitív kommunikációs élmények motiválják a tanulót a kommunikációra.
- Kommunikáció fejlesztése során a siker érdekében fontos figyelembe venni a tanuló érdeklődését, személyiségét, önállósági fokát és életkorát.
- A komplex (vagy totális) kommunikációoktatás lényege abban rejlik, hogy igen korai életkortól kezdve az összes létező kommunikációs csatornát fel kell ajánlani a súlyosan-halmozottan fogyatékos tanulónak, hogy idővel maga dönthesse el, számára melyik a leghatékonyabb csatorna, s ezen csatorna használatával valódi döntéseket hozhasson saját életével kapcsolatban (Kálmán, 2006, 42. és 200). Hatékonyabb kommunikáció érdekében, egyidejűleg több mód, lehetőség és rendszer felajánlása szükséges a tanulónak, amelyek közül rugalmasan választhat kedve, képessége és az aktuális szükségletek szerint. Egy helyzetben belül a multimodális (vagyis több elemből álló) kommunikációs forma használata a legcélszerűbb. Tartalmazza a jelek-jelelés alkalmazását, szimbólumhasználatot, a kimondott szót, a mutató többféle módját, a témának és szituációnak megfelelő eszköz (táblák, kommunikátorok) vagy eszközök használatát. (Bartókné, 2000).
- Elegendő idő biztosítása fontos, mivel a kapcsolatfelvétel, a válaszok kiválasztása, megértése, reagálása hosszabb időt kíván a megszokottnál. Elengedhetetlen megfelelő időt biztosítani az interakcióra, kommunikációra.

Kommunikáció fejlesztés célja:

- Súlyosan-halmazottan fogyatékos tanulók kívánságainak, gondolatainak mások számára is érthető közlése.
- Saját életük cselekvőbb részesévé válás.
- Augmentatív és alternatív kommunikációs módszerek és eszközök segítségével egyenlő esély elérése a szűkebb és tágabb környezetükben egyaránt.
- Személyiségük minél teljesebb kibontakozása.
- A lehető legteljesebb beilleszkedés a társadalomba.

Feladatok:

- A kommunikáció iránti igény felkeltése, kommunikációs kedv erősítése.
- Meglévő kommunikációs csatornák és módok feltérképezése, erősítése, bővítése, újak kialakítása.
- Önálló akaratközlés, vélemény, szükséglet, döntés kifejezésének megtanítása.
- Tetszés – nem tetszés nyilvánítására, választásra való ösztönzés.
- Pozicionálás, a kommunikációt leginkább elősegítő testhelyzet megtalálása.
- Képességekhez igazodó kommunikációs eszköz, illetve módszer megtalálása, használatának kialakítása.
- Kommunikációs eszköz, módszer használatának fejlesztése, minél szélesebb körben bevonása a mindennapi életbe.

2. Kommunikáció fejlesztési területei

Fejlesztési terület:

**Kommunikáció motoros feltételeinek kialakítása,
fejlesztése - mozgásnevelés fejlesztési terület**

Fejlesztés célja:

Kommunikáció motoros (nagy és finommotoros) feltételeinek, kialakítása, fejlesztése

Fejlesztést végző szakemberek:

- gyógytornász
- konduktor
- szomatopedagógus

Általános javaslatok:

- A fejlesztés lehetőség szerint nagyméretű tükör előtt történjen a vizuális megerősítés érdekében.
- Folyamatos verbális és vizuális megerősítéssel (tükörkontroll).
- A tanulók egyéni képességei és szükségletei határozzák meg, hogy a fejlesztési feladatokból mennyiségi és minőségi tekintetben mit alkalmazunk.

Fejlesztési feladatok	Fejleszthető készség, képesség, kompetencia	Feladatok Módszer/Eszköz	Specifikus szempontok
Fej és törzskontroll fejlesztése	Motoros képességek fejlesztése Vesztibuláris rendszer fejlesztése	Vertikalizáció: ■ dőlés (jobbra-balra, előre-hátra) ■ a vertikális helyzethez való hozzászoktatás kedvelt tevékenység közbeni gyakorlással ■ a helyes testtartás és a középhelyzet megéreztetése nyitott és csukott szemmel egyaránt, pl. fejre tett játék, babzsák, karika megtartása Fej- nyak- törzsizmok erősítése: ■ izometriás gyakorlatok ■ aktív, vezetett aktív izomerősítés, forszírozottan a gerinc extenziós, rotációs és lateralflexiós irányában ■ nyújtózások felső végtaggal egyoldalra, kétoldalra, ellentétes irányban, átlósan	
Kóros reflexek leépítése	Motoros képességek fejlesztése	■ reflexgátló helyzetekben aktív és vezetett aktív feladatok. ■ flexiós tónusfokozódásnál extenziós gyakorlatok forszírozása. ■ a testhelyzetek folyamatos korrigálása, a kóros reflexek „megtö-rése”, kiiktatása. ■ pozicionálás és a pontos kiinduló helyzetek beállítása.	
Pozicionálás során alkalmazott fizio-lógiás mozgássor alaphelyzeteinek gyakorlása		Háton fekvés, hason fekvés, oldal fekvés, ülés, állás ■ A saját test helyzetének érzékeltetése az adott helyzet megne-vezésével, testrészek helyzetének megnevezésével, súlypontok megnevezése ráerősítéssel érzékeltetve. ■ Fej és törzskontroll kialakításának gyakorlatai ■ Helyes testtartás és középhelyzet megéreztetése az adott hely-zetben nyitott és csukott szemmel egyaránt, tükörkontrollal, helyzettől függően fejre, mellkasra, hátra tett játék, babzsák, karika megtartása. ■ Súlypont áthelyezések: súlypontok megnevezése ráerősítéssel érzékeltetve. Középhelyzettől való eltérés érzékeltetése tükör-kontrollal.	Alaphelyzetek minél pontosabb felvétele fontos a helyes helyzet érzékeltetéséhez. Ennek elősegítésére segédeszközös és személyi segítségadás illetve adaptálás egyéni szükségleteknek megfelelően. Legyünk figyelemmel az egyéni mozgásállapotra, a kontraindikációs helyzetekre!

Fejlesztési feladatok	Fejleszthető készség, képesség, kompetencia	Feladatok Módszer/Eszköz	Specifikus szempontok
Manipuláció fejlesztés	Motoros képességek fejlesztése	- nyúlás, fogás, elengedés kialakítása, - fogásmódok gyakorlása, - szem-kéz, két kézkoordináció fejlesztése,	Fontos a tanulók egyéni képességeiknek megfelelő, manipulációt elősegítő, helyes és reflexgátolt pozicionálása.
Mozgás-koordináció fejlesztése		Mutatásra alkalmas testrészek: fej, felső alsó végtagok célirányos mozgásainak kialakítását és gyakoroltatása Szenzoros ingerre adekvát válasz adása: inger után fordulás, nyúlás nyújtózás, rúgás, inger fixálása követése Célzó gyakorlatok: alsó és felső végtagok játékos célzó gyakorlatai	
Beszédszervek funkcióinak javítása: légzőgyakorlatok	Beszédszervek motoros képességének fejlesztése	A légzéztípusok (hasi, mellkasi) megéreztetése: - Mindkét kéz a mellkason: orron át mély belégzés, miközben megemelkedik a mellkas, belégzés közben tágul a mellkas, kilégzés közben levegő kifújása szájon át. - Mindkét kéz hason, orron át mély belégzés, miközben megemelkedik a hasfal, kilégzés közben levegő kifújása szájon át. - Egyik kéz a mellkasra, a másik a hasra helyezve orron át mély belégzés, miközben a mellkas tágul, a has megemelkedik, kilégzés közben levegő kifújása szájon át. - Ugyanez végezhető kisebb játékkal, ami leesik vagy elmozdul a belégzés hatására. - A mellkas oldalsó részének átventillálásához a szakember a kezét az adott helyre helyezi, és annak kitérését figyeli. Légzőizmok erősítésére végzett feladatok különböző testhelyzetekben (háton fekve, ülve, állva), a felsővégtag bekapcsolásával és hangadással: karokat belégzés közben fül mellé magasba nyújtani. Karok test mellé leengedése közben szájon át levegő kifújása hangadással (a, ó, ú, í, e).	Fontos a tanulók egyéni képességeiknek megfelelő, számukra biztonságos és kényelmes, helyes és reflexgátolt pozicionálása.

Fejlesztési feladatok	Fejleszthető készség, képesség, kompetencia	Feladatok Módszer/Eszköz	Specifikus szempontok
	Beszédszervek motoros képességének fejlesztése	Kifújás gyakorlása, fújás gyakorlatok játékos formában: - gyertyafújás - ördögnyelv, síp fújás - buborékfújás - vattagolyó vagy pingpong labda elfújása egymásnak vagy adott irányba - szívószállal pohárban „buborékoltatni”	
Beszédszervek funkcióinak javítása: orofaciális izmok lazítása, nyújtása, erősítése		Külső arcmasszázs, svéd masszázis alapfogásainak alkalmazásával: simítás, dörzsölés, lágy gyúrás, rezegtetés, paskolás és finom ujjbeggyel történő ütögetés. Belső kezelés, svéd masszázis alapfogásainak alkalmazásával: - száj körüli körkörös izomzatot masszírozása, előemelve az alsó és a felső ajkat, - ezután befelé haladva a pofa állományába ágyazott arcizmok masszírozása. Nyelvgyakorlatok: nyelv (harántcsíktolt izmos szerv) a kézzel való nyújtása, stimulálása, vibrációval történő lazítása, mozgásának serkentése.	Fontos a tanulók egyéni képességeiknek megfelelő, számukra biztonságos és kényelmes, helyes és reflexgátolt pozicionálása. Megvalósítás formái: - gyógymasszázs illetve mozgásnevelés folyamatába építve - étkezési tevékenységet megelőzően
Beszédszervek funkcióinak javítása: ajak, nyelv ügyesítő gyakorlatok		- puszidobás - halacska tátogásának utánzása - nyelv kinyújtása, behúzása - nyelv hintáztatása - ajak különböző pontjaira helyezett mézcsepp megkeresése, lenyalása nyelvvél stb.	Fontos a tanulók egyéni képességeiknek megfelelő, számukra biztonságos és kényelmes, helyes és reflexgátolt pozicionálása.
Értékelés alapelvei	Életkornak megfelelő, azonnali visszacsatolás.		

Fejlesztési terület:

Bazális kommunikáció- Mall

Fejlesztés célja:

Bizalmas, bensőséges kapcsolat kialakítása, valamint a kommunikáció iránti igény felkeltése és megerősítése.

Fejlesztést végző szakemberek:

- gyógypedagógus
- konduktor
- gyógypedagógiai asszisztens

Általános javaslatok:

- Nyugodt légkör megteremtéséhez az egyik legfontosabb elem a szakember nyugalma, figyelmének teljes tanulóra való koncentrációja.
- Szakember gyakoroljon folyamatos önkontrollt, hogy nyugodt és relaxált maradjon.
- Csendes, ingerszegény, kissé elsötétített helyiség.
- A tanuló egyéni képességeinek megfelelő pozicionálása. Amennyiben a tanuló elfogadja a szakember mellette vagy mögötte helyezkedjen el. Legideálisabb, ha a tanuló a szakember lábai között ül, és a hátával nekidől.
- Tanuló jelzéseinek koncentrált megfigyelése, azokra való azonnali reagálás (tanuló ellenállása, nem-tetszés nyilvánítása esetén szakember visszahúzódása, vagy testkontaktus lazítása, a tanuló tetszés nyilvánítása esetén tevékenység folytatása, annak további elemekkel való bővítése), elutasított és örömet kiváltó tevékenységek összegyűjtése a foglalkozások folyamán, ezek alapján szükséges rugalmasan újra tervezni a folyamatot.
- Tanuló reakcióinak állandó figyelése és azokhoz való alkalmazkodás. A szakember folyamatosan kontrollálja saját magát is, elkerülve, hogy mechanikusan „dolgozni” kezdjen a tanulón.

- Foglalkozás végét a szakember határozza meg úgy, hogy amíg nyugodt és relaxált állapotban van a tanuló, a szakember visszahúzódik és elengedi őt.
- A tanulók egyéni képességei és szükségletei határozzák meg, hogy a fejlesztési feladatokból mennyiségi és minőségi tekintetben mit alkalmazunk.

Fejlesztési feladatok	Fejleszthető készség, képesség, kompetencia	Feladatok Módszer/Eszköz
Beszéd	Kommunikációs szituáció megteremtése nyelv előtti, érzelmi szinten. Bizalmas kommunikációs helyzeten keresztül pozitív kommunikációs tapasztalatok megélése, közvetítése: ■ megértés ■ elfogadás ■ szeretetteljes hozzáállás ■ érdeklődés.	■ Minimális beszéd alkalmazása a tanulóra figyelve, összpontosítva beszéd közben is. ■ Beszéd mély és halk hangon. ■ Mozgást kísérő halk mondókázás vagy dúdolás. ■ Beszéd csak a pillanatra vonatkozzon: tevékenységek, érzések egyszerű verbális megerősítése, pl. „nyújtózkodjunk egy nagyot”, „úgy látom ez tetszik” stb.
Légzésritmus		■ Tanuló légzésritmusának megfigyelése, megérzése megéreztetése a szakember kezének a tanuló hasára helyezésével, illetve a tanuló és szakember kezének együttes tanuló hasára helyezésével. ■ Tanuló légzés ritmusának felvétele, együtt lélegzés úgy, hogy elkerüljük az esetleges erőltetett és nehéz légzésritmust. Ha nem sikerül a légzésritmus felvétele inkább hagyjuk abba és próbáljuk meg később.
Kilégzés hallható módon		Tanuló kilégzésével együtt a szakember kilégzése hangos kifújással vagy kifújás közbeni hangadással. Ismétlés szám a tanuló reakcióinak figyelembevételével: 2-3.
Visszatükrözés		■ Tanuló megnyilvánulásainak átvétele, utánzása, visszatükrözése: kilégzés, hangadások, zajok, mozdulatok. ■ Ideje függ a tanuló reakcióitól. ■ Fontos, hogy a visszatükrözés ne váljon sztereotíp utánzássá. Visszatükrözött elemekkel a tanuló válaszreakcióival és megnyilvánulásaival elemi „párbeszéd” kialakítása.
Testkontaktus		Testkontaktus felvételének lehetőségei, amennyiben a tanuló és a szakember közötti kapcsolat még nem teszi lehetővé annak kezdeti szoros megvalósítását: ■ kilégzéskor a tanuló megérintése ■ kilégzéskor egyes testrészek egymáshoz érintése, testkontaktus mértékének fokozatos növelése, amennyiben a tanuló azt engedi ■ kilégzéskor a teste különböző részeinek ütögetése: has, hát, karok, lábak, fej ■ testrészek ütögetésének iránya: fentről lefelé, középről kifelé Mindeközben elengedhetetlen a tanuló reakcióinak figyelése és azokhoz való alkalmazkodás.
Mozgás		■ Együtt ringatózás: előre-hátra, oldalra, körbe-körbe, légzésritmussal harmóniában gyorsabban és lassabban). Egyszerre ne túl hosszú ideig, ne váljon sztereotíp mozgássá. ■ Felső végtagok együttes, különböző irányú mozdítása légzés ritmussal harmóniában: oldalaként felváltva, mindkét oldali végtag egyidejű mozdítása szimmetrikusan, aszimmetrikusan. ■ Ízületek óvatos, lassú, egyenletes, fájdalommentes kimozgatása, különböző irányú mozgások érzékeltetése. Spasztikus izmok lazítása simító, „finoman ütögető” fogásokkal. Tanuló reakcióinak folyamatos

Fejlesztési feladatok	Fejleszthető készség, képesség, kompetencia	Feladatok Módszer/Eszköz
Rezgés	Kommunikációs szituáció megteremtése nyelv előtti, érzelmi szinten. Bizalmas kommunikációs helyzetben keresztül pozitív kommunikációs tapasztalatok megélése, közvetítése: ■ megértés ■ elfogadás ■ szeretetteljes hozzáállás ■ érdeklődés	figyelemmel kísérése, ellenállás figyelembevétel. ■ Kilégzés közben a vállakon, a medencén, törzsön rezgés keltése, vibráció alkalmazásával. ■ Tanuló reakcióinak figyelemmel követése, mutatja-e az ellazulás jeleit. ■ Egy helyen rezgés ismétlése maximum kétszer-háromszor.
Értékelés alapelvei	Életkornak megfelelő, azonnali visszacsatolás	

Fejlesztési terület:

Receptív kommunikáció fejlesztése

Fejlesztés célja:

Beszédfigyelem, beszédértés fejlesztése

Fejlesztést végző szakemberek:

- gyógypedagógus
- konduktor
- gyógypedagógiai asszisztens

Általános javaslatok:

- Irányított, csendes, jól artikulált, rövid, érthető beszéd alkalmazása.
- Receptív kommunikáció támogatása test-, gesztus és tárgyjelekkel, képekkel.
- A tanulók egyéni képességei és szükségletei határozzák meg, hogy a fejlesztési feladatokból mennyiségi és minőségi tekintetben mit alkalmazunk.

Fejlesztési feladatok	Fejleszthető készség, képesség, kompetencia	Feladatok Módszer/Eszköz	Specifikus szempontok
Közös figyelem elemeinek kialakítása és azok összekapcsolása	Beszédértéshez szükséges közös figyelmi viselkedések kialakítása	Közös figyelem elemei: ■ Néven szólítás: cél saját név meghallása, arra való figyelem irányítás. Amennyiben nem figyel a névre pár másodperces szünetek tartásával háromszor-négyszer ismételjük meg a nevét, következetesen ugyanabban a formában. Tovább lépés, ha nem figyel: menjünk közelebb néven szólítás alatt, ha erre sem figyel érintsük meg néven szólítás közben. ■ Szemkontaktus /partner felé fordulás: cél a kommunikációs partner felfedezése, partnerre való figyelemirányítás. ■ Rámutatás követése: cél felénk fordulás után a tanuló figyelmenek a kommunikáció tárgyára való irányítása. Amint ránéz a tárgyra mondjuk a jelentését, pl. teát hoztam inni, pelenkacsere következik, kéred a macit stb. ■ A három viselkedés összekapcsolása.	
Beszédértés segítése test-, gesztus- és tárgyjelekkel, képekkel	Beszédértés fejlesztése	Test-, gesztus- és tárgyjelek, képek kommunikációs alkalmazásának kezdetekor hangsúly receptív nyelvi megértésen van. Cél, hogy a tanuló egy jelet vagy képet egy adott tevékenységhez tudjon kapcsolni. Célszerű napirendi rutinok mentén bevezetni az első jeleket, képeket. Különböző jelek és képek adott tevékenységet megelőző és közbeni mutatójával, azok a tevékenységek előrejelzői lesznek: ■ érzelmi biztonságot nyújthatnak, bejósolhatóvá válnak az események ■ tanuló figyelmének ráirányítása, hogy a különböző jelek és képek kommunikációs üzeneteket hordoznak Hatékony beszédértés érdekében a különböző jelek és képek együttes komplex használata javasolt, különösen azok csoportban történő használata esetén.	Test-, gesztus- és tárgyjelekkel, képek használatkor következetesen ugyanannak a jelentésnek társítása, minden tanulóval kapcsolatba kerülő kommunikációs partner részéről. Individuális különbségek tárgy-, testjelek és képek esetén a tanuló eltérő tapasztalataiból, asszociációból adódhatnak. Fontos megtalálni a közös kódot, ami ugyanazt jelenti a tanuló számára. Pl.: evés-kanál, előke, cumisüveg
Értékelés alapelvei	Életkornak megfelelő, azonnali visszacsatolás		

Fejlesztési terület:

Kommunikáció egyszerű, rendszerbe nem foglalt gesztusokkal és rendszerezett gesztusnyelvvel

Fejlesztés célja:

Receptív és expresszív kommunikáció fejlesztése

Fejlesztést végző szakemberek:

- gyógypedagógus
- konduktor
- gyógypedagógiai asszisztens

Általános javaslatok:

- Alkalmazott gesztusok kommunikációként való értelmezése, azok adekváttá tétele, és beépítése a tanulók expresszív kommunikációs formái közé. A tágabb környezetben való értelmezéshez: a kifejezés módjának és jelentésének kommunikációs útlevelelben való leírása, illetve lefotózott vagy lerajzolt jelkivitelezés jelentéssel együttes elhelyezése a tanuló kommunikációs szótárában.
- További lehetőség még, hogy egy közösségen belül összegyűjtjük az alkalmazott gesztusokat és azt az adott közösség gesztusszótáraként használjuk. Érdemes nyomtatva több hozzáférhető helyen kihelyezni.
- Minden segítőt vonjunk be a tanuló által ismert gesztusok használatába.
- **Fontos** a folyamatos verbális megerősítés.
- A tanulók egyéni képességei és szükségletei határozzák meg, hogy a fejlesztési feladatokból mennyiségi és minőségi tekintetben mit alkalmazunk.

Fejlesztési feladatok	Fejleszthető készség, képesség, kompetencia	Feladatok Módszer/Eszköz	Specifikus szempontok
Egyszerű, rendszerbe nem foglalt gesztusok: ■ mutató, rámutató	Expresszív kommunikáció fejlesztése	■ Jelen lévő tárgyra történő mutató kommunikációs szándékként való értelmezése. ■ Mutató direkt módon: jelen lévő tárgy a kommunikációs üzenet tartalma pl. pohárra mutató: inni kérek. ■ Mutató áttételes módon: jelen lévő tárgyra való mutatóval egy nem jelenlévő dologra/személyre vagy tevékenységre utalás pl. falórára mutató: mikor jönnek értem.	Mutató történhet bármely testrészrel, amit a tanuló akaratlagosan és adekvátan mutatóra használ pl. kéz, láb, fej szem stb.
Egyszerű, rendszerbe nem foglalt gesztusok: ■ igen-nem jelzése fejjel, szemmel		Meglévő jelzések megerősítése, adekvátá tétele az általunk biztosan ismert kedvelt és nem kedvelt tevékenységek, enni és innivalók, játékok stb. felkínálásával. Pl. mutató a zenélő játékot – „Kéred?” vagy „Szeretnél ezzel játszani?”, válasz kihangsúlyozása, utánzása és válasznak megfelelően játék odaadása, ösztönző együttes játék vagy annak elpakolása	Lehetőségek: bólintás-igen, nem-fejrázás, pislantás -igen, nem-oldalra nézés. Igen-nem jelzés leírása kommunikációs útleveleiben.
Egyszerű, rendszerbe nem foglalt gesztusok: ■ tanuló saját gesztusai		■ Közismert gesztusok esetleg azok a mozgáskoordináció sérüléséből fakadó eltérő használata. ■ Idioszinkretikus gesztusok, amit a tanuló alakított ki és csak a környezete ismer. Családdal való együttműködés segíthet ezek megértésében. Mindkét esetben fontos azoknak megerősítése, adekvátá tétele, jelentésüknek megfelelő válaszadással, reagálással.	Eltérő vagy idioszinkretikus gesztusok lefotózása, lerajzolása, leírása kommunikációs szótárban.
Egyszerű, rendszerbe nem foglalt gesztusok: ■ testjelek	Receptív és expresszív kommunikáció fejlesztése	Olyan rövid mozdulatsorok amelyek egy egész cselekvéssort vetíthetnek előre. Például száj ütögetése – evés. Testjeleket a napi rutinok, kedvelt tevékenységek és személyek, választás, kérdés, elutasítás kifejezésére tanítunk, a mit és mennyit egyéni képességektől és helyzetektől függ. Például szondatáplált tanuló számára a száj ütögetése, mint testjel nem megfelelő, alkalmasabb a szonda mutatója. Segítheti a tanulókat a megértésben, de használhatják közlésként is. A tanuló biztonságérzetének és napi rutinok közötti tájékozódása szempontjából fontos, hogy minden segítők alkalmazza ugyanazokat	Tanuló által használt testjelek lefotózása, lerajzolása, leírása kommunikációs szótárban segíti azok tágabb környezetben való megértését. Testkép gyakran fennálló zavara miatt tanácsos egy testrészen maximum 2-3 testjelet kialakítani.

Fejlesztési feladatok	Fejleszthető készség, képesség, kompetencia	Feladatok Módszer/Eszköz	Specifikus szempontok
	Receptív és expresszív kommunikáció fejlesztése	a testjeleket, amelyek előre vetítik a tevékenységet. Testjelek kivitelezése: a tanuló testén a saját kezével, illetve a segítő által vezetett jelek megmutatása. Expresszív, önálló használat kialakításához vizuális megerősítésként tükörkontroll alkalmazása javasolt. Jel kivitelezésekor a segítő passzív vagy vezetett kézvezetése, majd annak fokozatos leépítése szükséges.	
Nézd a kezem gesztusnyelv		Gesztusnyelv képszerű jeleivel, amelyek utalnak arra, amit megjelöltünk segíti a beszéd megértését. Gesztusnyelvi elemek tanítását olyan elemekkel kezdjük, ami kapcsolódik a tanuló napi rutinjához, kedvelt tevékenységeihez. A gesztusjelek tanulásakor vizuális megerősítésként tükörkontroll alkalmazása javasolt. Jel kivitelezésekor a segítő passzív vagy vezetett kézvezetése, majd annak fokozatos leépítése. Egy-egy jelet tanulási folyamatban, maximum 3-4-szer ismételjük, hogy ne vesszen el annak kommunikáció kontextusa.	Tanulók által használt gesztusjelek fotójának, rajzának és leírásának elhelyezése a kommunikációs szótárában segíti azok tágabb környezetben való megértését.
Értékelés alapelvei	Életkornak megfelelő, azonnali visszacsatolás		

Fejlesztési terület:

Kommunikáció tárgyakkal

Fejlesztés célja:

Receptív és expresszív kommunikáció fejlesztése

Fejlesztést végző szakemberek:

- gyógypedagógus
- konduktor
- gyógypedagógiai asszisztens

Általános javaslatok:

- Elsődleges a kommunikáció céljának, üzenetének megfogalmazása, ehhez keresni tárgyjelet.
- A tárgyak kiválasztásánál mindenképpen figyelembe kell venni a tanulók egyéni képességeit, kognitív készségeit (érzékelés-észlelés, emlékezet), mozgásállapotát, preferenciáit, érdeklődését, tapasztalatait, (pl. evés tárgyjele egyaránt lehet fecskendő, kanál, cumisüveg).
- A tanulók egyéni képességei és szükségletei határozzák meg, hogy a fejlesztési feladatokból mennyiségi és minőségi tekintetben mit alkalmazunk.

Fejlesztési feladatok	Fejleszthető készség, képesség, kompetencia	Feladatok Módszer/Eszköz	Specifikus szempontok
Tárgyak használata receptív nyelvi megértés segítésére	Receptív kommunikáció fejlesztése	Cél, hogy a tanuló egy tárgyat egy adott tevékenységhez tudjon kapcsolni. Legcélszerűbb a napi rutinok mentén bevezetni az első tárgyjeleket, mindennapos ismétlődésükkel gyakorlásra is alkalmasak. Adott tevékenység előtt a tárgyjel kézbe adása, így azok, mint a tevékenységek előrejelzői érzelmi biztonságot nyújthatnak, bejósolhatóvá válnak az események.	Tárgyjelek fajtái: ■ Valós tárgyak: jelen lévő, látható tárgyokról van szó. ■ Asszociációs kapcsolatot igénylő tárgyak: asszociációs kapcsolatban vannak egy adott tevékenységgel. ■ Reprezentáns tárgy: valós tárgy miniatürizált jelképei, tárgyrészlet.
Választási helyzetek tárgyakkal	Expresszív kommunikáció fejlesztése	Tárgyválasztás kezdetekor, a választás tudatosítása, adekváttá tétele érdekében használunk két olyan tárgyat, melyekről tudjuk, hogy az egyiket nagyon kedveli, míg a másik közömbös. Ebben az időszakban használhatunk fizikai promptokat (pl.: mutató, nyúlás segítése passzívan, vezetett aktívan), majd azokat fokozatosan halványítsuk el. Fontos, hogy a tanuló számára kedvelt és motiváló dolgok szerepeljenek a választásban, hogy annak pozitív üzenete legyen, sok esetben ez az első lehetőség, hogy kifejezhetik vágyaikat, dönthetnek.	Szemmel történő választás esetén: Fontos a tárgyjelek szemmagasságban és 10 cm túli távolságból való mutatása. Két dolog közüli választást ösztönzi azok ellentétes fel és le mozgatása két kézben, utalva a „válassz” gesztusjelére.
Spontán expresszív kommunikáció tárgyakkal		A tanuló tárgyjeleinek kiválasztásához tudnunk kell, hogy milyen kedvelt tevékenységei vannak, milyen szükségletei, melyek lesznek motiválóak kommunikációs célból számára. Tárgyjelek készlet egyénektől függően dobozban, táskában, övtáskában, rekeszes tárolókban stb. tartható. Egyénileg különböző módokon történhet az üzenetközvetítés: tárgy kiválasztásával, átadásával, megérintésével, különböző testrészekkel való megmutatásával.	
Értékelés alapelvei	Életkornak megfelelő, azonnali visszacsatolás		

Fejlesztési terület:

Kommunikáció képekkel

Fejlesztés célja:

Receptív és expresszív kommunikáció fejlesztése

Fejlesztést végző szakemberek:

- gyógypedagógus
- konduktor
- gyógypedagógiai asszisztens

Általános javaslatok:

Képek kiválasztását befolyásolja:

- vizuális funkciók: kontraszt, méret
- kognitív készségek: tárgy-kép egyeztetés, absztrakció szintje
- mozgásállapot: kép mérete, elhelyezése
- érdeklődés, motiváció

A tanulók egyéni képességei és szükségletei határozzák meg, hogy a fejlesztési feladatokból mennyiségi és minőségi tekintetben mit alkalmazunk.

Fejlesztési feladatok	Fejleszthető készség, képesség, kompetencia	Feladatok Módszer/Eszköz	Specifikus szempontok
Képek használata receptív nyelvi megértés segítésére	Receptív kommunikáció fejlesztése	Cél, hogy a tanuló egy képet egy adott tevékenységhez tudjon kapcsolni. Legcélszerűbb a napi rutinok mentén bevezetni az első képeket, mindennapos ismétlődésükkel gyakorlásra is alkalmasak. Adott tevékenység előtt a kép kézbe adása, így azok, mint a tevékenységek előrejelzői érzelmi biztonságot nyújthatnak, bejósolhatóvá válnak az események. Fontos mindig ugyanannak a képnek a mutatása az adott tevékenység előtt, vagy közben. A megértést tovább segíthetjük, ha a képet a már ismert test-, tárgy-, és gesztusjellel együtt mutatjuk. Képek tanulását segíti, ha azokat a valódi, mindennapos használati tárgyakra ragasztjuk.	Képek fajtái: ■ tárgyak jellemzőit még hordozó képek ■ fénykép: fontos a semleges háttérrel, zavaró elemektől mentes fényképek készítése ■ logó: olyan tárgyi emlékeztetők, melyek konkrétan kapcsolódnak a tanuló élményeihez és tapasztalataihoz pl. kedvenc csoki logója ■ piktogramok: képszerű hűséggel tükrözik az ábrázolni kívánt tárgyat vagy tevékenységet. Lehetnek általunk rajzoltak, internetről keresett clipart képek, vagy PCS © & Boardmaker © .
Választási helyzetek képekkel	Expresszív kommunikáció fejlesztése	Képválasztás kezdetekor, a választás tudatosítása, adekváttá tétele érdekében használjuk két olyan dolog vagy tevékenység képét, melyekről tudjuk, hogy az egyiket nagyon kedveli, míg a másik közömbös. Ebben az időszakban használhatunk fizikai promptokat (pl.: mutató, nyúlás segítése passzívan, vezetett aktívan), majd azokat fokozatosan halványítsuk el. Fontos, hogy a tanuló számára kedvelt és motiváló dolgok szerepeljenek a választásban, hogy annak pozitív üzenete legyen, sok esetben ez az első lehetőség, hogy kifejezhetik vágyaikat, dönthetnek.	Szemmel történő választás esetén: Fontos a képek szemmagasságban és 10 cm túli távolságból való mutatása. Két dolog közül választást ösztönzi azok ellentétes fel és le mozgatása két kézben, utalva a „válassz” gesztusjelére.
Spontán expresszív kommunikáció tárgyakkal		A tanuló által használt képek kiválasztásához tudnunk kell, hogy milyen kedvelt tevékenységei vannak, milyen szükségletei, melyek lesznek motiválóak kommunikációs célból számára. Használt képeket egyénenkéntől függően elrendezhetjük albumba, táblára, tartalmazhatnak fényképet, logót, PCS képet stb. Egyénileg különböző módokon történhet az üzenetközvetítés: tárgy kiválasztásával, átadásával, megérintésével, különböző testrészekkel való megmutatásával.	
Értékelés alapelvei	Életkornak megfelelő, azonnali visszacsatolás		

Fejlesztési terület:

Képcserés kommunikáció (PECS 0-3. Fázis)

Fejlesztés célja:

Kérés képcserével kommunikációs forma kialakítása, PECS egyes fázisainak adaptálása fejlesztő-nevelés oktatás tanulók számára

Fejlesztést végző szakemberek:

Feladatok passzív, vezetett aktív, aktív kivitelezésének segítése, korrigálása. Folyamatos visszajelzés adása, a saját test mozgásának, testrészek helyzetének és a téri irányok érzékeltetése, megnevezése

- gyógypedagógus
- konduktor
- gyógypedagógiai asszisztens

Általános javaslatok:

- A cserénél használt képek igazodjanak a tanuló absztrakciós szintjéhez: tárgyrészlet ragasztása kártyára, fénykép, rajzolt kép vagy képi rendszer (pl. PCS) elemei, szóképek.
- Képcsere bizonyos manipulációs képességeket feltételez: fogás, megtartás, átnyújtás, elengedés.
- A tanulók egyéni képességei és szükségletei határozzák meg, hogy a fejlesztési feladatokból mennyiségi és minőségi tekintetben mit alkalmazunk.

Fejlesztési feladatok	Fejleszthető készség, képesség, kompetencia	Feladatok Módszer/Eszköz	Specifikus szempontok
„Nulladik fázis” – A felkészülés	Motiváció feltérképezése	Kedvenc játékok tevékenységek összegyűjtése annak érdekében, hogy megtudjuk, melyekért fog dolgozni, vagyis hajlandó képcserét alkalmazni: ■ szülők, szakemberek kikérdezésével ■ tanuló megfigyelésével Megfigyeléskor nyújtunk nagyszámú lehetőséget a tanulónak arra, hogy válasszon különböző dolgok közül. Kedveltnek minősül az a dolog: ■ amelyet választási helyzetben 5 másodpercen belül kér a tanuló (pl. érte nyúl, nézi, mosolyog, különböző mozgásokkal hangadással stb. kéri a tevékenység folytatását) ■ ha háromszor kiválaszt egy tárgyat, vagy tevékenységet Első lépésként elegendő 3-5 dolog kiválasztása és ezekhez kártyák készítése a tanuló képességeinek megfelelő absztrakciós szinten. Hibalehetőségek és kiküszöbölésük: ■ nem választ: új dolgokkal, tevékenységgel kell próbálkozni. ■ mindent kiválaszt: a felkínált dolgok egymástól távolabb helyez- zük, amikor kiválaszt egyet, akadályozzuk meg, hogy azonnal újat válasszon, kétféleképpen tehetjük vagy elrakjuk a többi, vagy teljes testünkkel ékelődjünk a tanuló és a többi dolog közé közben a figyelmét irányítsuk a tárgyra. ■ mindig ugyanazt választja: harmadik választás után vegyük ki a felkínáltak tárgyakból.	Fogadjuk el, hogy a tanulók egy része gyakran nem hagyományos tárgyakkal, vagy nem funkcionális módon játszik. PL.: csörgő zacskók, bizonyos tárgyak pörgetése, játék apró részleteinek megfigyelése, repetitív tevé- kenységek stb. Ezeknek az elérése sokkal motivá- lóbb számukra kommunikációs szempontból.
Első fázis – A csere	Expresszív kommunikáció fejlesztés képcserével	Első fázis célja: a tanuló képes legyen egy számára kíváncsi tárgyat, vagy tevékenységet megszerezni úgy, hogy annak szimbólumát megjelenítő kártya átadásával elcseréljük a vele szemben ülő, a tárgyat birtokló szakemberrel.	Asztali helyzet: tanuló asztalnál ül, mögötte ülő a szakember az „<i>árnyéktréner</i>”, vele szemben ülő szakember a „<i>partnertréner</i>”. Szemben ülő szakember nyitott tenyere kulcsinger: ebbe helyezi a tanuló a kártyát és jön létre a csere a

Fejlesztési feladatok	Fejleszthető készség, képesség, kompetencia	Feladatok Módszer/Eszköz	Specifikus szempontok
	Expresszív kommunikáció fejlesztés képcserével	Fázis szakaszai: 1. Teljes fizikai támogatás: Egyszerre egy képpel dolgozunk, amit a tanuló motivációjának csökkenésekor egy másikra cserélünk. Amint a tanuló a kívánt dolog felé nyúl az „árnyéktrener” a szükségletnek megfelelően fizikailag segíti a kép megfogásában, felemelésében, átnyújtásában és a szemben ülő szakember felemelt, nyitott tenyerébe való beleengedésében. A szemben ülő szakember azonnal verbálisan megerősít amint a kép a tenyerébe kerül (pl. „<i>Á buborékfújózni szeretnél</i>”) és átadja a kívánt dolgot. 2. Verbális megerősítés és a fizikai segítségnyújtás elhalványítása: Az „árnyéktrener” segít a kép felemelésében és átnyújtásában, a verbális megerősítés viszont csak akkor érkezik a szemben ülő szakember részéről, amikor a tanuló önállóan teszi a képet a tenyerébe. Amikor már az esetek többségében a tanuló spontán elengedi a képet a szakember tenyerébe akkor az árnyéktrener megkezdi a kép felemeléséhez és odanyújtásához adott segítség leépítését. Ez a szakasz akkor ér véget, amikor a tanuló képes a szakember felemelt, nyitott tenyerének látványára a képet felemelni, odanyújtani és tenyerébe tenni. 3. Nyitott tenyér kulcsinger elhalványítása Lépései: ■ a tanuló óhaját (pl. nézi a kívánt tárgyat) látva csak rövid kivárás után emeli fel a szakember a nyitott tenyerét ■ idő növelése, amíg a tanuló önállóan kezdeményezi a cserét anélkül, hogy látja a szakember nyitott tenyér gesztusát	szakasz 1-2. fázisában. Tanuló háta mögött ülő szakember: „árnyéktrener”, a képességeknek megfelelő mennyiségű fizikai segítséget nyújt, néma marad, segítségnyújtást csak akkor kezdi el, amikor a tanuló metakommunikációja jelzi szándékát pl. nyúl a tárgyért.

Fejlesztési feladatok	Fejleszthető készség, képesség, kompetencia	Feladatok Módszer/Eszköz	Specifikus szempontok
Második fázis – Az utazás	Expresszív kommunikáció fejlesztés képcserével	A fázis szakaszai: 1. Átvezető szakasz Asztali helyzetben a kiválasztott dologgal való motiváló játék megszakítása után, a tevékenység vagy tárgy képének elhelyezése a táblán. A tanulónak prompt adással a táblára elhelyezett kártyát kell átadni a szakembernek. Prompt fokozatos elhalványítása. 2. Távolság növelése a tanuló és a szakember között Tanulónak fel kelljen állnia a cseréhez, fontos a távolság fokozatos növelése. 3. Távolság növelése a tanuló és tábla között Tanulónak érte kelljen menni a képért, majd a szakemberhez a cseréhez.	Kártyákat ebben a szakaszban már tépőzárral kell ellátni, és egy táblát alkalmazni (pl. laminált karton lap, műanyag lap stb.), ami szintén tépőzárral van ellátva. 2. és 3. szakasz csak önálló helyváltoztatásra képes tanulók esetében releváns.
Harmadik fázis – A megkülönböztetés		Kiválasztás és képcseré szakaszai: 1. és 2. fázis: egy nagyon kedvelt és nagyon nem kedvelt tevékenység vagy dolog képe, majd később ezek különböző elhelyezései. A tanuló képes legyen a kedvelt dolog kiválasztására és cseréjére. 3. fázis: több kedvelt tevékenység/dolog képének egyidejű használata, azokból a tanuló képes legyen egy elem kiválasztására és cseréjére.	
Értékelés alapelvei	Életkornak megfelelő, azonnali visszacsatolás		

Felhasznált és ajánlott szakirodalom

Erdélyi Andrea (2005.): Nézd a kezem! Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest

Havasi Ágnes (2009): Picture Exchange Communication System A „kommunikáció-fejlesztés a gyakorlatban” tanegységhez Autizmus Spektrum Zavarok Pedagógiája felsőfokú szakirányú továbbképzési szak – ELTE BGGYFK

Havasi Ágnes-Királyhidi Dorottya-Stummer Mara-Tóth Mónika-Zelenka Zsófia: „Gondolat-jel” Jegyzet a fejlődésmenetükben súlyosan akadályozott személyek kommunikációs segítője képzéshez, Fogyatékos Személyek Esélyegyenlőségéért Közalapítvány TÁMOP 5.4.5. „A fizikai és info-kommunikációs akadálymentesítés szakmai hátterének kialakítása” projekt

Kálmán Zsófia (2006) Mással – hangzók... az augmentatív és alternatív kommunikáció alapjai. Bliss Alapítvány, Budapest

Márkus Eszter (szerk.) (1996): Halmazottan sérült, súlyosan mozgáskorlátozott gyermekek nevelése, fejlesztése. Szemelvénygyűjtemény. Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola, Budapest

Márkus Eszter (szerk.) (2003) IME Ismerkedés, Megértés, Együttlét. Súlyos halmazott fogyatékossggal élő emberek életének kísérése. Kézenfogva Alapítvány, Budapest

Jogszabályok

„A Fogyatékossggal élő személyek jogairól szóló egyezmény” (2007. évi XCII. törvény)

32/2012. (X. 8.) EMMI rendelet a Sajátos nevelési igényű gyermekek óvodai nevelésének irányelve és a Sajátos nevelési igényű tanulók iskolai oktatásának irányelve kiadásáról

Immánuel
Otthon és
Iskola

www.immanuelotthon.hu

